

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Transitie tussen de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen in een perifeer gelegen microregio van Noord-Francia: de Pagus Renensis van de 4de tot de 8ste eeuw na Chr. : Een archeologische synthese

Annaert, H.E.A.P.

Citation

Annaert, H. E. A. P. (2022, September 15). *Transitie tussen de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen in een perifeer gelegen microregio van Noord-Francia: de Pagus Renensis van de 4de tot de 8ste eeuw na Chr. : Een archeologische synthese*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3458544>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3458544>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

6

IDENTITEIT EN ROL VAN DE
BEVOLKING IN DE *PAGUS*
RENENSIS IN DE
TRANSITIEPERIODE 4DE TOT
8STE EEUW

6 Identiteit en rol van de bevolking in de *pagus Renensis* in de transitieperiode 4de tot 8ste eeuw?

6.1 Algemene kenmerken van het transitieproces in Noord-Francia.

6.1.1 Gelijklopende evolutie

De onderlinge vergelijking van deze verschillende gebieden in Noord-Francia laat heel wat overeenkomsten zien maar anderzijds ook opvallende verschillen.

Een eerste vaststelling is dat zowat in alle gebieden een drastische bevolkingsafname heeft plaats gevonden vanaf de 3de eeuw maar dat er bijna overal een schaarse continuïteit in bewoning is geweest naar de 4de eeuw en 5de eeuw toe. Toekomstig onderzoek zal deze bewoningscontinuïteit nauwkeuriger in beeld moeten brengen, vooral aan de hand van absolute ¹⁴C en dendrodateringen. Enkel in het oostelijke, zandige gebied van het Kempense Texandria en in de Veluwe lijkt er in de 5de eeuw nauwelijks nog bewoning geweest te zijn en lijkt de kolonisatie pas op gang te komen in de loop van of op het einde van de 6de eeuw.

Een tweede vaststelling is dat na het wegvallen van de Romeinse staatsstructuur in Gallië, vrijwel overal binnen de vroegere Romeinse rijksgrenzen, de (Gallo-)Romeinse cultuurinvloeden een gevestigde waarde bleven ondanks een toenemende Germanisatie. Op zich geen vreemde situatie vermits in onze gewesten reeds van in de vroeg-Romeinse periode een wisselwerking plaats vond tussen Gallische en Germaanse stammen enerzijds en tussen deze volkeren en de Romeinen anderzijds, wat leidde tot de zgn. 'Gallo-Romeinse' cultuur. Later nog, in de loop van de 3de eeuw vonden veel Overrijnse inwijkelingen een woonplaats binnen het Romeinse Rijk. Onder de *laeti* en *foederati* die in de 4de eeuw ingelijfd werden in het Romeinse leger, kregen sommigen de kans om zich op te werken tot een hoge militaire of administratieve functie. Dopsch merkte op dat reeds vóór de Merovingische dynastie tot stand kwam, vele Overrijnse kolonisten bezittingen hadden in Gallië (waaronder *laeti* en *foederati* die voor hun diensten met grond beloond waren) en de (Gallo-)Romeinse gewoonten kenden en deze dus wellicht ook aannamen⁹⁴⁶. In alle besproken regio's binnen het vroegere Romeinse Rijk is dan ook sprake van een vermenging van Overrijnse kolonisten met de autochtone bevolking. Nergens zijn nieuwe nederzettingen in een totaal verlaten gebied gesticht maar leefden de nieuwe bewoners samen met de autochtonen binnen Romeins gebied. Nergens is sprake van een invasieve vestiging en nergens is sprake van een breuk maar eerder van een geleidelijke acculturatie⁹⁴⁷.

Als derde vaststelling is zgn. frankonisatie te noemen. Een typisch gevolg voor de aanwezigheid van een gemengde bevolking is een nieuwe identiteitsbevestiging. Zelfs in reeds gekerstende gebieden speelden de voorouders hierin een belangrijke rol. Via een claim op het land dat de voorouders (*ancestors*) bewerkt en bewoond hadden, trachtte men het bestaan

⁹⁴⁶ Dopsch 1923-1924 (1987), 103-104.

⁹⁴⁷ Dopsch 1923-1924 (1987), 104, 131-134.

van de nieuwe groepsidentiteit te verantwoorden. De belangrijkste *rite de passage* in de levenscyclus was dan ook deze tijdens de funeraire rituelen waar een gestorven lid van de gemeenschap de transformatie naar *ancestor* onderging. Vele grafvelden zijn daarom aangelegd nabij of op oude necropolen of op plaatsen waar duidelijke sporen van een oude occupatie aanwezig waren. Meer nog, om de transitie naar voorouder te verzekeren en om de bescherming door de nieuwe voorouder te garanderen voorzagen men de dode van talrijke en soms rijke bijgaven al dan niet met een bijzondere symbolische betekenis. Het begeleiden van de overledene naar zijn of haar laatste rustplaats was een groepsgebeuren en de grafvelden evolueerden als dusdanig naar centrale plaatsen. Het groepsgebeuren van een begrafenis gaf de gemeenschap kracht en versterkte haar identiteit. Uit deze identiteitsbevestiging groeide gedurende de 6de eeuw de zgn. Frankische cultuur (*franconisation*) met als belangrijkste kenmerk de rijke funeraire tradities. Zelfs in de sterk geromaniseerde gebieden waar het christendom sneller aanvaard was door de bevolking, bleven deze funeraire rituelen nog een tijd gehandhaafd zoals het graf van Childeric in Doornik en de rijke graven onder de kerken van Saint-Denis, Xanten, Keulen en Frankfurt aantonen⁹⁴⁸.

Een bevolkingsafname, de groei van een maatschappij bestaande uit een gemengde, voornamelijk agrarische bevolking en een nieuwe identiteitsvorming zijn dus in alle regio's zichtbaar. De culturele evolutie van deze gebieden kwam echter per regio op een andere manier en vanuit een verschillende achtergrond tot ontwikkeling waardoor de regio's wat maatschappelijke situatie betreft, vooralsnog van elkaar te onderscheiden zijn.

6.1.2 Balans tussen geromaniseerde en gegermaniseerde waarden

In de vergelijkende studie is een onderscheid zichtbaar tussen enerzijds de sterk geromaniseerde gebieden en anderzijds de perifere gebieden ver van de politieke en kerkelijke machtscentra.

De sterk geromaniseerde gebieden zijn te herkennen aan de aanwezigheid van belangrijke Romeinse handelscentra, wegenknooppunten en *civitas*hoofdsteden met bisschoppelijke zetels. Er zijn vaak ook grote villa-domeinen te situeren, in vele gevallen beheerd door Romeinse ex-militairen. In deze gebieden bleef ook na het verdwijnen van het Romeinse gezag en belastingsysteem, de balans van de geromaniseerde waarden doorwegen. De gevestigde Romeinse aristocratie bleef er hoge administratieve en/of religieuze functies bekleden maar ook militaire hoogwaardigheidsbekleders, vaak van Overrijnse afkomst, bleven hun hoge functies behouden en konden zich opwerken tot plaatselijke leiderfiguren. In deze gebieden bleef de macht dus meestal in handen van een bestaande of nieuw ontwikkelde hogere sociale klasse. Uit een dergelijke elite ontwikkelde zich in de loop van de 5de eeuw de Merovingische dynastie. Deze monarchie verstevigde haar invloed door een *Gefolgschaft*-netwerk. Een dergelijke maatschappelijke ontwikkeling is vanaf de 6de eeuw zichtbaar in het Frankische kerngebied aan de bovenloop van de Schelde en Scarpe waar deze Merovingische dynastie tot

⁹⁴⁸ Quast 2015 (Childeric); Wamers & Périn 2012; Doppelfeld 1966 (Köln); Siegmund 1998 (Xanten); Wamers 2015 (Frankfurter dom).

stand kwam, in de Midden-Maasvallei waar nieuwe aristocratische groepen tot ontwikkeling kwamen rond de bisschopssteden Maastricht en Luik, en in Zuidoost-Engeland waar het territorium verbrokkelde en de macht verdeeld was onder zgn. *war lords* die een territoriaal machtsmonopolie vestigden. In deze gebieden ontwikkelde zich een eerder complexe sociale structuur met een voornamelijk verticale opbouw⁹⁴⁹. Vooral in de 7de eeuw lijkt deze evolutie tot een hoogtepunt te komen. De elite claimde grondbezit en ontwikkelde zich tot grootgrondbezitters (*manorial lords/landlords*). Wellicht trachtten deze lieden contacten te leggen met de netwerken van de ‘koninklijke’ aristocratie. Zelf maakten ze lokale boeren afhankelijk door hen grond aan te bieden om te bewerken in ruil voor verschillende rechten (jacht, houtkap, woning, graasgronden, ...)⁹⁵⁰. Mogelijk had de gevestigde aristocratie in de urbane centra tevens invloed op de ontwikkeling van artisanale productie waardoor deze centra zich sneller tot centrale plaatsen konden ontwikkelen⁹⁵¹. Archeologisch is deze elite vooral zichtbaar in de grafvelden: tumulusgraven, bootgraven, aanwezigheid van randstructuren, grote kamergraven met uitzonderlijk rijke grafvondsten zoals de graven van *warrior chiefs* met niet alleen een volledige wapenuitrusting (helm, zwaard met goudinleg, schild) maar tevens vergezeld van gouden voorwerpen, bronzen vaatwerk, exotische curiosa.... Vaak zijn deze graven vergezeld van (meerdere) dierengraven (voornamelijk paarden en/of honden) en in sommige gevallen is boven de elitaire familiebegraafplaats later een eigenkerk opgericht. In nederzettingscontexten is deze elite zichtbaar in de grote hallenhuizen (cf. Avelgem in het Boven-Schelde-gebied, Zuidoost-Engeland, of stenen residenties zoals deze in de Midden-Maasvallei)⁹⁵².

Anderzijds zijn er de rurale, perifere gebieden, waar reeds van oudsher een autochtone bevolking gevestigd was, die veel minder onder invloed stond van de Romanisatie. Deze periferie stond na het wegvallen van de officiële Romeinse administratie, los van enige politieke structuur. In deze *no-governance*-regio's sloeg de balans over naar meer autochtone, ‘germaniserende’ waarden. Hier waren geen grote oude Romeinse villa-domeinen aanwezig maar verspreide en eenvoudige, rurale nederzettingen waarvan sommige tijdens de crisis van de 3de eeuw toch nog bewoond bleven in de 4de en 5de eeuw, al dan niet samen met Overrijnse kolonisten. Op basis van de beschikbare archeologische gegevens moeten de inwoners van deze nederzettingen gezien worden als vrije boeren of *peasants* die zoals Wolf het definieerde, los van enige sociale hiërarchie het land bewerkten in een zelfvoorzienend systeem⁹⁵³. Reeds Dopsch zag de post-Romeinse ‘Frankische’ nederzettingen als deze van vrije, allodiale boeren⁹⁵⁴, alleen ontwikkelde de sociale verticale hiërarchie zich in de meer geromaniseerde gebieden sneller en op een andere manier dan in de periferie waar een meer autochtone levensstijl behouden bleef en de maatschappij een minder strak verloop kende.

⁹⁴⁹ Wolf 1966, 13.

⁹⁵⁰ Wolf 1966, 49.

⁹⁵¹ Vallée 2018, 91, 381, 385.

⁹⁵² Rogge 1981 (Avelgem); Austin 2017 (UK); Witvrouw 2005 (Thier d’Olné).

⁹⁵³ Wolf 1966, 37 e.v.

⁹⁵⁴ Dopsch 1923-1924 (1987), 106, 145-146; Pirenne 1937.

Dopsch stond daarmee in sterk contrast met zijn tijdsgenoot Pirenne die voor de vroege middeleeuwen in gans Noordwest-Europa een strikt domaniale samenleving propageerde en richting gaf aan de substantivistische visies. Sinds het einde van de 20ste eeuw slaan zowel antropologen, archeologen als sociologen⁹⁵⁵ een andere richting in door hun onderzoek te richten op samenlevingen gebaseerd op *marginal economies*⁹⁵⁶ of *common practice regimes* (CPrRs)⁹⁵⁷ *Peasant communities* waren wijd verspreid in pre- en proto-historische periodes en bleven in perifere gebieden nog verder doorleven onder een sociaal systeem gebaseerd op een verticale hiërarchie zoals tijdens de Gallo-Romeinse periode en de late middeleeuwen⁹⁵⁸.

Kenmerken van dergelijke *peasant*-maatschappijen zijn terug te vinden de Lage Landen langs de Noordzee en langs het rivierenet dat de Noordzee met het hinterland verbond waaronder het studiegebied van de *pagus Renensis*.

6.2 *Pagus Renensis*: identiteit en rol in Noord-Francia

6.2.1 Kenmerken van een *peasant community*

Peasant communities zijn voornamelijk herkenbaar op basis van drie belangrijke aspecten⁹⁵⁹. Een eerste aspect zijn de ‘gemene rechten’ (*common rights*) die volgens de studie van Oosthuizen in het Angelsaksische gebied, een gevolg zijn van een millennia lange meta-structurele culturele continuïteit (*habitus*)⁹⁶⁰. Vooral de vrije toegankelijkheid tot ‘woeste gronden’ en graasgebieden voor het weiden van schapen en vee maar ook het vrij en gemeenschappelijk gebruik van natuurlijke bronnen (hout, ertsen, water) komen hier op de voorgrond. De rol van de voorouders is hierin nog eens extra benadrukt (*ancestral rights*) en vaak bleven eeuwenoude begrenzings- of ankerpunten zoals grafheuvels van betekenis waarbij de orale overlevering volgens Oosthuizen een grote rol speelde⁹⁶¹. ‘Gemene rechten’ veronderstellen een collectief management van de gebruikers met onderlinge afspraken, regelgeving en handhaving waardoor de duurzaamheid en een rechtvaardige verdeling van de natuurlijke bronnen onder de rechtmatige gebruikers verzekerd waren. Dit principe leidt tot een elite-loze rurale maatschappij met een stabiel machtsverevenwicht wat niet uitsluit dat de ene boer rijker was dan de andere⁹⁶². Meer gefortuneerde *peasants* waren zeker in staat om hun welstand uiterlijk te tonen zoals blijkt uit de funeraire praktijken, en lieten wellicht niet na om extra rechten te claimen op de gemene gronden. Toch leidde dit in deze vroegmiddeleeuwse *peasant* maatschappij nooit tot een strikt hiërarchische samenleving. Ten tweede is er het *longue-durée*-aspect⁹⁶³ waarbij eeuwenoude tradities gehandhaafd

⁹⁵⁵ Oosthuizen 2016, 382.

⁹⁵⁶ De Keyzer 2013 en 2014.

⁹⁵⁷ Oosthuizen 2016.

⁹⁵⁸ Oosthuizen 2011; De Keyzer 2013 en 2014.

⁹⁵⁹ Wolf 1966; Oosthuizen 2016; De Keyzer 2013 en 2014.

⁹⁶⁰ Oosthuizen 2011, 158, 167-179; Oosthuizen 2016, 389-391.

⁹⁶¹ Oosthuizen 2011, 153-154.

⁹⁶² Oosthuizen 2011, 160; Oosthuizen 2016, 385-386; De Keyzer 2013 en 2014.

⁹⁶³ Bourdieu 1977 en 1980.

bleven waaronder ook het vasthouden aan ceremoniële en rituele tradities waarbij alle nieuw, externe invloeden geweerd werden. Volgens Wolf hadden deze rituelen weinig te maken met geloof maar dienden ze enkel om de orde in stand te houden en zijn ze dus zuiver utilitaristisch en moralistisch op te vatten⁹⁶⁴. De rituelen bleven zeer conservatief en waren meestal van een bovennatuurlijke en magische aard. Dit is meteen een verklaring waarom men in deze rurale regio's zo lang wantrouwig stond ten opzichte van het christendom, waarom vele autochtone tradities bleven voortbestaan in een verchristelijkte vorm en waarom de missionarissen zo'n afkeer hadden van deze praktijken⁹⁶⁵.

Een derde aspect is de verbondenheid tussen de *peasants* onderling en tussen de *peasant communities*. Sociale netwerken maakten deel uit van de *common rights* en moesten zorgen voor het management van de *commons* maar ook voor contacten en afspraken met naburige groepen, huwelijksallianties en ceremonies.

Een dergelijke sociale samenleving bood een stabiel agrarisch bestaan binnen een egalitaire structuur die hoe dan ook regelmatige contacten en overleg veronderstelt zowel op individueel als op groepsniveau. De *Lex Salica* laat in elk geval verschillende vormen van beraadslaging vermoeden (*hundred*)⁹⁶⁶. Dit agrarische systeem gebaseerd op allodiaal bezit en gemene rechten, bood tevens de economische opportuniteit om een surplus te genereren die via *exchange*-contacten kon geruild worden tegen andere goederen. De regionale of interregionale netwerkevenementen waren tevens het ideale moment voor dergelijke *exchange* activiteiten⁹⁶⁷. Wellicht moeten ook huwelijks en begrafenisceremonies in een dergelijke context geplaatst worden. De teruggevonden objecten in de grafvelden maken duidelijk dat de *peasants* niet enkel betrokken waren in een onderling *exchange*-systeem maar ook in intraregionale *exchange*-netwerken waar ze in interactie kwamen met elitegroepen⁹⁶⁸. Een dergelijke samenleving verschilt in grote mate van een domaniale samenleving waar grootgrondbezitters een grote impact hadden op de ondergeschikte sociale lagen. Ondanks het feit dat vanaf de 7de eeuw ook in deze perifere gebieden meer en meer nadruk kwam te liggen op territoriaal bezit zoals zichtbaar in zowel grafvelden als nederzettingen, blijft er binnen deze opkomende verticale sociale stratigrafie toch nog een duidelijke interactie met de horizontale sociale stratigrafie aanwezig en heeft deze nieuwe klasse 'grootgrondbezitters' zich nooit al te dominant opgesteld⁹⁶⁹. De Keyzer toont daarbij aan dat ook later in de volle en late middeleeuwen sommige zogenaamde 'marginale' regio's binnen de Lage Landen, zoals de Kempen, gekenmerkt bleven door een traditionele *peasant* samenleving. *Commons*, zowel gemene woeste gronden of heide als gemene graasweiden in de alluviale valleien, bleven er een dominerende rol spelen, ook al konden de feodale heren

⁹⁶⁴ Wolf 1966, 99.

⁹⁶⁵ Wolf 1966, 104.

⁹⁶⁶ Fischer Drew 1991.

⁹⁶⁷ Wolf 1966, 81-95; Oosthuizen 2016, 384.

⁹⁶⁸ Oosthuizen 2016, 383.

⁹⁶⁹ Wolf 1966, 16; Oosthuizen 2016.

en de verschillende leden van de dorpgemeenschap – vaak overlappende - claims leggen op deze *commons* en bijhorende rechten⁹⁷⁰.

6.2.2 De *pagus Renensis*

De kenmerken van een dergelijke *peasant*-maatschappij zijn overduidelijk aanwezig in het studiegebied van de *pagus Renensis* zoals al ter sprake kwam in hoofdstuk 4.3. In de nederzettingen bleven op locaties die reeds van in de metaaltijden als woonplaats uitgezocht waren, de traditionele woontradities in de vorm van Gallo-Romeinse woonstalhuizen een tijd lang gehandhaafd maar verschenen tegelijkertijd ‘Germaanse’ gebouwplattegronden. Stilaan ruimden de woonstalhuizen plaats voor kleinere boerderijen zonder stalgedeelte wat wijst op een aanpassing van landbouwvoering (minder runderen maar meer varkens en schapen). Grote, afgebakende elitaire erven met hallenhuizen en stenen residenties zijn volledig afwezig. Binnen sommige nederzettingen waren duidelijke sporen van een beperkte artisanale productie (ijzer) en in het lokale aardewerk primeren de eerder primitieve handgevormde huishoudelijke producten. De aanwezige waterputten duiden op een gemeenschappelijk gebruik binnen de nederzetting. Het vee, waarbij vooral moet gedacht worden aan schapenkuddes en varkens, was niet meer gestald in individuele woonstalboerderijen maar graasde wellicht op ‘gemene’ gronden. De toegenomen bebossing en heidegebieden maar ook de nattere weidegebieden in de alluviale valleien zijn als dergelijke ‘gemene’ gronden te interpreteren. Deze gebieden leverden ongetwijfeld ook de nodige natuurlijke materialen zoals hout, houtskool, turf, tertiaire kleien en ijzererts. *Assembly places* waar vertegenwoordigers van de *peasants* samen kwamen voor het management van de *commons*, zijn tot op heden niet archeologisch vastgesteld. Het bestaan van *ding*-plaatsen waar de *hundreds* in pre-Karolingische tijden samen kwamen zijn enkel aan te wijzen op basis van toponymische gegevens zoals in de plaatsnamen van Malle en Mechelen (zie *supra*, hoofdstuk 3.2.1). Men kan zich tevens de vraag stellen of andere bijzondere locaties in het studiegebied met name vroegere Romeinse *vici* of handelsplaatsen zoals Grobbendonk, Kontich, Rumst, Antwerpen en mogelijk ook Duffel geen voortbestaan kenden als ‘centrale plaats’ waar dergelijke netwerkmomenten plaats grepen.

Maar opnieuw zijn het vooral de grafvelden waar de kenmerken van een *peasant*-maatschappij duidelijk zichtbaar zijn. Bij de aanleg van een grafveld is bewust gekozen voor een locatie waar de voorouders tastbaar aanwezig waren. De grafvelden fungeerden als een soort van centrale plaatsen waar de gemeenschap elkaar ontmoette tijdens de uitvoering van traditionele ancestrale rituelen en waarvan meerdere groepen inwoners gebruik maakten, zonder enig onderscheid in gender, leeftijd of sociale klasse. De rijke funeraire bijgaven zijn eerder op te vatten als symbolische waarden tijdens het transitieproces van de overleden persoon naar een voorouder dan als een uiting van materieel bezit. Met een rijke grafuitzet verzekerde de gemeenschap zich van de beschermende kracht van de nieuwe voorouder. Tegelijk bevestigt de aanwezigheid van deze bijgaven de vrije toegang en deelname van de nabestaanden aan soms ver reikende netwerken. Nergens op de grafvelden zijn echter

⁹⁷⁰ De Keyzer 2013, 519-520, 526-532 en 2014, 20, 32-64 (vnl. 50-56), 66-103.

duidelijk elitaire kenmerken aanwezig. Vanaf het einde van de 6de en het begin van de 7de eeuw zijn er aanwijzingen dat ook in dit gebied territoriale bezittingen voorrang kregen (minder bijgaven, meer kamergraven, kleinere erf gebonden grafvelden). Wellicht claimden vanaf deze periode rijkere boeren meer individueel grondbezit en extra rechten op de *commons* echter zonder dat de vrijheid van de *peasant* gemeenschap in het gedrang kwam. De afwezigheid van christelijke elementen op de vele grafvelden en de late bewijzen van kerstening tonen aan dat in de *pagus Renensis* de *peasant communities* lang stand hielden en ze door het weren van externe invloeden hun identiteit konden behouden. Het is pas na de kerstening vanaf de 8ste eeuw, wanneer grootgrondbezitters gronden en/of andere bezittingen schonken aan abdijen en kerkelijke stichtingen, dat er verandering kwam en vele abdijen een monopolie- en machtspositie kregen⁹⁷¹. Vanaf dan leidde individueel bezit tot een feodaal systeem dat in de Kempen ingang vond vanuit de meer noordoostelijk gelegen Dommelvallei waar abdijen zoals Echternach meerdere domeinen in hun bezit hadden (Hilvarenbeek, Tilburg en Alphen)⁹⁷². Toch is te veronderstellen dat in het studiegebied de maatschappelijke situatie nauwelijks veranderde tot vanaf de 12de eeuw nieuwe premonstratenzer abdijsstichtingen (Tongerlo, Averbode en Postel) claims legden op gronden en andere bezittingen in deze regio's en rond het einde van de 12de eeuw ook de hertogen van Brabant hun oog lieten vallen op het Kempense gebied⁹⁷³. De Keyzer argumenteert dat zelfs in deze periode de rurale dorpsgemeenschappen van betekenis bleven naast de andere belangengroepen nl. hertogen, feodale *landlords*, vrije herenboeren en steden⁹⁷⁴. De *pagus Renensis* mag dus gezien worden als een uitzonderlijk goed voorbeeld van een vroegmiddeleeuwse *peasant community*.

6.2.3 De rol van de *peasant agency* van de *pagus Renensis* in de socio-economische ontwikkeling van Noord-Francia.

In het vergelijkend overzicht van hoofdstuk 5 zijn zowel in het Vlaamse als het Nederlandse en Noord-Duitse kustgebied elementen te herkennen, die voldoen aan de kenmerken van de *peasant communities*. Hun onderlinge contacten via weginfrastructuur en de riviersystemen vormden een belangrijk *exchange*-netwerk waarbinnen ook centrale plaatsen of *assembly places* tot ontwikkeling kwamen. Dankzij deze *peasant agency* breidde dit netwerk zich uit over het ganse Noordzeegebied zodat er interactie ontstond tussen de elitaire koninkrijken in Zuid-Engeland en de Frankische aristocratie in de kerngebieden aan de Boven-Schelde, het Centraal-Nederlandse Rivierengebied en de Midden-Maasvallei. Kenmerken van eenzelfde materiële cultuur zijn dan ook in gans dit gebied langs weerszijden van de Noordzee aanwezig wat leidde tot de benaming van 'Noordzeecultuur'⁹⁷⁵.

⁹⁷¹ Theuws 2010.

⁹⁷² De Keyzer 2014, 38.

⁹⁷³ De Keyzer 2014, 39-40.

⁹⁷⁴ De Keyzer 2014, 42, 60-62, 298-299.

⁹⁷⁵ Loveluck & Tys 2006; Deckers & Tys 2012; Deckers 2014.

Deze vaststellingen steunen vooral op de funeraire archeologie maar worden stilaan ook geattesteerd in nederzettingscontexten zoals Zuid-Engelse invloeden in de huisplattegronden van de Vlaamse kuststreek. De archeologische onderzoeksresultaten laten een nieuw licht schijnen op de vroegmiddeleeuwse samenleving in het noordwestelijke deel van het Frankische rijk. Deze nieuwe visie waarin de *peasant* een belangrijke en sturende rol speelde in het socio-economische leven, staat in contrast tot de eerdere visies op de vroegmiddeleeuwse maatschappij gebaseerd op de theorieën van historici zoals Pirenne, Devroey, Ewig of Wickham die de heropbloei van de economie na de 'Val van het Romeinse Rijk' toeschreven aan de rol van de aristocratie en de opkomst van een territoriale maatschappij vanaf het einde van de 7de en de 8ste eeuw⁹⁷⁶.

Kan de het gebied van de *pagus Renensis* tot deze 'Noordzeecultuur' gerekend worden? Het is heel duidelijk dat de kustgebieden en het studiegebied van deze dissertatie heel wat overeenkomsten vertonen maar toch een ietwat verschillend karakter hebben. Het is niet te ontkennen dat in beide landschappelijke gebieden een duidelijk verwant sociaal-economisch systeem heerst. In beide gevallen gaat het om perifere, zelfs marginale regio's die landschappelijk gekenmerkt worden door de aanwezigheid van rivieren en natte, moerassige zones (enerzijds kweldergebieden aan de kust, anderzijds alluviale veengebieden langs de rivieren) waar enkel een zeer heterogene vorm van bewoning mogelijk was op de hogere plaatsen in het landschap. Een tweede overeenkomst is de zuiver rurale *peasant*-maatschappij waar althans in de vroege middeleeuwen geen domaniale ontwikkelingen te herkennen zijn. De *pagus Renensis* sluit zich landschappelijk echter meer aan bij het westelijke deel van de huidige Nederlandse provincie Noord-Brabant dat traditioneel tot de *pagus Texandriae* wordt gerekend maar waarin vaak een oudere *pagus Strijen* of *Strien* herkend wordt (zie *supra* hoofdstukken 2.2.3 en 5.1). In beide regio's domineren niet alleen de aanwezigheid van rivieren die toegang geven tot de Noordzee maar ook een dekzandlandschap bestaande uit lemigzandruggen of -plateau's gescheiden of omringd door rivieren en/of beken. Deze vruchtbare en droge, hoger gelegen gronden hebben van in de prehistorie de locatiekeuze bepaald van nederzettingen die op zich echter nooit een homogeniteit vertoond hebben. Het rivierensysteem dat rechtstreeks toegang gaf tot de Noordzee, verzekerde de contacten met het kustgebied wat mede de verwantschap tussen deze regio's verklaart. De vele overeenkomsten met de huisplattegronden en funeraire rituelen uit het deltagebied van Maas en Rijn (zie *supra* in hoofdstuk 5.2), tonen aan de Schelde een belangrijke as was van noord naar zuid en omgekeerd. In de oudste fase speelde de noord-zuid as een belangrijke rol omdat het deze as was waarlangs migranten uit noordelijke regio's hun weg vonden naar het zuiden. Dit gegeven spreekt de eerder geformuleerde ideeën van Leenders tegen, die de vorming van de *pagus Renensis* toewees aan een vroegmiddeleeuwse kolonisatiebeweging vanuit het zuidwesten⁹⁷⁷. In een latere fase ontstond een grotere dynamiek waarbij ook de zuid-noord as vanuit het hinterland begon mee te spelen. De perifere ligging in Noord-*Francia*, ver van de

⁹⁷⁶ Pirenne 1937; Devroey 2006; Ewig 2012; Wickham 2005 en 2010; Loveluck 2013.

⁹⁷⁷ Leenders 1996, 196-197, 505.

Frankische aristocratie in het Boven-Schelde- en het Midden-Maasgebied, zorgde ervoor dat de rurale bevolking van gemengde afkomst haar eeuwenoude traditionele zelfvoorzienende levenswijze kon verderzetten. Deze *peasant*-maatschappij was dankzij rivieren en bestaande weginfrastructuur geïntegreerd in een systeem van lokale en interregionale netwerken waardoor ze aansluiting had tot de lange afstandshandel binnen het noordelijk gelegen Noordzeegebied én het zuidelijk gelegen binnenland. De aanwezige natuurlijke rijkdommen (ijzererts uit de riviervalleien en hout uit bossen zoals het Waverwoud) en de omschakeling van runderteelt naar schapen- en varkensteelt, lieten een surplusproductie toe van ijzerwolf, houtskool, hout en wol. Deze surplus kon de bevolking via rondreizende handelaars of via de transacties in *assembly places* verruilen tegen *alienable* (aardewerk, maalstenen) of *inalienable* goederen (objecten met symbolische waarde die vooral in rituelen van betekenis waren).

De *peasant* uit de *pagus Renensis* heeft dus actief bijgedragen aan de economische ontwikkeling en bloei van de materiële cultuur in Noord-*Francia*.

